

*Christian Kock er professor emeritus i retorik ved Institut for
Kommunikation, Københavns Universitet.
E-mail: kock@hum.ku.dk*

Christian Kock:

En uforventet hjemkomst

Afskedsforelæsning ved reception
den 6. december 2018

Essay.

I Homérs *Odyseen* kommer Odysseus omsider hjem efter et meget snørklet Middelhavskrydstogt af 10 års varighed. Den hjemkomst er uventet og ubejlelig for hans hustrus mange bøvede bejlere. I kender historien og ved at den er rigtig god.

Men også for den person der kommer hjem, kan hjemkomsten være uventet. Det forekommer når nogen har rejst en lang og snørklet tur fra det ene fremmede sted til det andet – og så opdager at det sidste fremmede sted de er kommet til, dét er faktisk deres hjem. Det kan også være en god historie. Sådan én handler denne forelæsning om.

Historien begynder med en studerende fra rigets udkant der rejser af sted til den størst mulige by for at læse litteraturvidenskab. I dette fag, viser det sig, er der kun én underviser, en ældre professor, der ca. hvert andet semester læser op af gulnede notater fra før Anden Verdenskrig, og ca. hvert andet semester holder han så fri-semester. Han giver os dog ét godt råd, nemlig at vi skal shoppe rundt og følge undervisning i andre fag. Det gør vi, og det lærer vi meget af. Et studenteroprør er imens ved at trække op i horisonten – det bryder løs et par år senere.

Vor student, som så småt er mig selv, oplever dette studenteroprør på nærmeste hold. En af lederne af oprørets første bølge bor på samme kollegium og har sammen med studiekammerater besat sit institut – døgnet rundt. Den slags kræver at man har øl, også om natten, og øl om natten kan man få på vores kollegium, fordi indflyttere dér på skift skal være ølmænd og stå til rådighed 24/7. Til gengæld må

de så tage en beskeden avance for hver øl – som alle er på de samme grønne flasker med 50 i hver kasse, der er tunge at slæbe op på værelset. Denne ølmand er også så småt mig selv. Prøv at tænke over at havde jeg lukket for ølforsyningen, var det oprør blevet kvalt i fødslen. Men jeg gav dem chancen, for det var et tiltrængt oprør. Desuden scorede jeg faktisk som den første i landet en pæn kommerciel gevinst på ungdomsoprøret, det finansierede mit første stereoanlæg.

I dag er der brug for en anden slags studenter- og ungdomsoprør. Men tilbage til litteraturvidenskab for 50 år siden. Da der ikke var nævneværdig undervisning i faget, måtte vi selv finde ud af hvad vi ville interessere os for. Jeg interesserede mig for strukturalisme og lingvistik – dem ville jeg bruge som redskaber til at beskrive hvad der gør et stykke litteratur godt. Hvad gør en god historie god? Hvorfor er et godt digt godt? Gradvist kom jeg til at mene at hvis noget er godt, så er det fordi det *gør* noget godt. Det *er* ikke bare noget, men *gør* noget. En god vittighed får os til at grine. En god thriller giver os thrills. En tåreperser får os til at perse tårer. Et godt digt får os til at godte os. Og så videre. Men hvad kommer det af? Hvilke egenskaber skyldes det?

Det med at gode tekster og andre gode artefakter er gode fordi de gør noget, som de gør godt – det er faktisk en grundlæggende *retorisk* indsigt. Men det vidste jeg ikke dengang. Retorik eksisterede endnu ikke ved dette universitet.

I dagligdagen er det en selvfølgelig indsigt for os alle sammen at vores udsagn skal udrette et eller andet, de har ikke bare til formål at *betyde* noget. Som sprogbrugere gør vi ikke bare det at vi afsender betydninger, som andre mennesker så afkoder eller fortolker.

Men mange akademiske tænkere har faktisk ment at sproget bare var beregnet til denne ene ting: at indeholde betydning. En af disse tænkere var den tidlige Wittgenstein (1922), der mente at sprogets funktion var at *afbilde kendsgerninger*. Mange andre kloge folk har ment det samme. Udsagn der ikke afbildede en kendsgerning, mente man derfor var uden mening og kunne sidestilles med udbrud som *Ahhh* og *Åhh*. Repræsentanter for ”emotivisme” og ”logisk positivisme” inden for meta-etik og sprogopfattelse som A.J. Ayer og til dels Charles Stevenson argumenterede fra 30’erne og frem for sådan en synsmåde. Den fik faktisk stor konkret betydning, bl.a. i retsfilosofi og dermed i uddannelsen af jurister. Danske jurastuderende (i hvert fald i København) lærte helt op i 70’erne under indflydelse af den dominerende retsteoretiker, Alf Ross, at ”ret” alene betyder ”gældende ret”, dvs. det der faktisk håndhæves, og at ”retfærdighed” var et begreb man skulle se på med skepsis.

Den tidlige Wittgenstein og meningsfæller blev imidlertid grundigt modsagt af en anden filosof, nemlig ham selv, også kaldet den sene Wittgenstein (1953), der mente at sproget er beregnet til at gøre en masse forskellige ting, som han kaldte *sprogspil* – *Sprachspiele*, der jo også kan betyde sprog-*lege*. Vi gør diverse ting med sproget, nogle gange leger vi med det, og nogle gange går det godt, andre gange kikser det. F.eks. siger vi vittigheder for at få folk til at le og synes vi er sjove, men det kan som bekendt slå fejl. Vi gør også en masse andre ting. Men i den akade-

miske, humanistiske verden – i hvert fald i de fag der grænser op til retorikken – vedblev en sej tendens til at fokusere på én funktion: at tekster og ytringer udtrykker *betydninger*, som vi skal afkode.

Men nej – det er ikke nok. Sprog *gør* ting. Det er det der er formålet med at det indeholder betydninger. Humanistiske tænkere opdagede så småt dette kort efter Wittgenstein, i 50'erne og 60'erne, ca. 10.000 år efter at sproget opstod. Ledende filosoffer begyndte at skrive bøger der bl.a. hed *How to Do Things with Words* (Austin 1962) og *Speech Acts* (Searle 1969). Dem slutte jeg.

At sprog er handling, havde retoriske tænkere som f.eks. Cicero og Erasmus af Rotterdam ganske vist forstået i ret lang tid (sidstnævnte bl.a. i hans lærebog om brevskrivning, *De conscribendis epistolis* fra 1534, der indeholder en yderst nyttig, men noget usystematisk oversigt over de handlinger man kan udføre med breve). Men det vidste jeg ikke dengang. Andre kloge tænkere havde også skrevet om det. Aristoteles havde i sin *Poetik* skrevet om hvordan en fornem litterær genre, tragedien, *gør* det den *gør*, nemlig at fremkalde en særlig ”tragisk lyst”, og via den udløse en psykisk virkning som han kaldte *katharsis* = renselse. Hans tilgang var *ikke* at ”Nu skal vi fortolke betydningen af *Kong Oedipus*; det er nok noget med at han har et eller andet kompleks”. Det var jo også før Freud.

Faktisk skrev Freud selv en inspirerende bog (1905) om hvordan ord virker i en knap så fornem genre, nemlig vittigheder. Hvad er det for strukturer i dem som får os til at le? Men moderne humanistiske videnskaber hang som sagt længe fast i at tekster er noget der indeholder betydninger, og det vi akademikere gør med tekster, det er at afkode betydningerne, dvs. lave *fortolkning* på dem. Den meget citerede amerikanske teoretiker Stanley Fish sagde det meget kontant i 1980: ”Interpretation is the only game in town.” Ved at spille dette spil kunne man få andre akademikeres anerkendelse. Det opnåede man ved at følge de regler der gjaldt i den akademiske enklave man tilhørte.

Den akademiske indadvendthed fik her et ekstra vrid. For vi laver selv reglerne for hvilke fortolkninger der gælder her på stedet, lige for tiden. Fish sagde: ”det er fortolkningsfællesskaberne, snarere end det er teksten eller læseren, der frembringer betydninger.” Hvad vi gør med teksterne, det er et internt akademisk anliggende, og hos mange var fortolkning altså det eneste ”game in town”. I andre fællesskaber bestod det akademiske game i at kritisere klassiske litterære teksters ideologi, i atter andre miljøer dekonstruerede man teksterne, og så fremdeles. Hvad folk faktisk gjorde med tekster ude i den såkaldte virkelige verden, og hvad de brugte dem til, og hvad tekster egentlig gør for folk og ved folk, forsvandt i disse indadvendte akademiske paradigmer ned under horisonten.

Hvad der også let fortøner sig under horisonten, er spørgsmålet om hvilken rolle humaniora kan og bør spille i det omgivende samfund. Men hvis vi lader dét spørgsmål fortøne sig, sådan at vi ikke længere overvejer hvad humanioras rolle skal være, og mister evnen til at svare på det, så er vort forehavende ikke længere bæredygtigt, hverken intellektuelt eller politisk.

Her er en del af et svar. Vi skal anerkende at vi her på fakultetet har at gøre med, og *skal* have at gøre med, genstande som har *værdi*. Vi skal derfor kunne sige noget

om hvad for en værdi de genstande har, og hvad for en værdi det har at vi beskæftiger os med dem. Samtidig skal vi gøre meget klart at vi taler om *mange* slags genstande med *mange* slags værdi. Ikke bare den ene slags som måles i kroner og øre. Den slags værdi er faktisk en sær én, for den er jo ikke noget i sig selv, den er kun noget kun fordi den kan ombyttes til nogle af de andre slags værdi – men langt fra dem alle.

Men altså, vi beskæftiger os med værdier som vi skal varetage. Man kan sige det sådan at hvis vores aktiviteter på et fakultet som dette skal have en mening og fremtræde bæredygtige, så skal vi vores aktiviteter i høj grad til tjene til at fremme noget som er godt – og kritisere og modvirke noget som er dårligt.

Nu vil nogen måske indvende at *al viden* pr. definition er god, så hvad er problemet? Men for ethvert emne gælder det at *noget* viden om dét emne har mere relevans og værdi end anden viden om det. Om litteratur eller musik eller retorik må det f.eks. være sådan at den viden der handler om hvad disse ting *særligt* er gode til, dén viden må være særlig relevant og værdifuld, og særlig værd at have og udbrede. Blandt andet til brug for hvordan vi skal undervise i disse ting.

Det var for resten også Aristoteles der som den første fastslog at ikke bare tragedier, men også musik har en værdi der gør at den er nødvendig i et godt samfund. Den kan endnu mere end tragedier give borgerne den katharsis de har brug for, så det skal staten sørge for. Det står der i hans *Statslære*, men den læser de næppe i Moderniseringsstyrelsen.

Det med at litteratur og musik er særlig egnet til at *gøre* visse ting for os mennesker, ikke bare for forskere, det er en del af en mere vidtrækkende tankegang om at forskellige ting som vi mennesker har lavet, er egnet og beregnet til at gøre mangfoldige *forskellige* ting for os. Sproget er som sagt ikke bare egnet til at gøre én ting. Det er egnet og indrettet til at gøre mange forskellige ting. Men hvilke ting er det sproget kan gøre, og hvordan går det til?

Samen med en kollega var jeg bl.a. interesseret i hvordan man gør det at man i et sprogligt udsagn *underforstår* noget eller *forudsætter* det i stedet for at sige det direkte – og hvordan det så kan virke.

Den geniale fodboldspiller George Best, der blev millionær og verdensberømt som stjerne på Manchester Uniteds hold, havde hurtige fødder og hurtige replikker. Han sagde blandt andet: ”Jeg brugte en masse penge på sprut, damer og hurtige biler. Resten soldede jeg bare op.”

Heri ligger blandt andet den underforståede betydning at hvis man bruger penge på *andet* end sprut, damer og hurtige biler, så er dét at solde dem op. Men når betydningen udtrykkes på den måde, hvor det underforståede siges direkte, er det ikke sjovt længere. Det er faktisk et ret plat udsagn. Det er altså ikke nok at beskrive hvad udsagnets betydningsindhold er. Det vigtige ved det er dets *virkning*. Den skyldes blandt andet at en plat betydning udtrykkes ved underforståelse, og desuden at den så at sige opstår til slut, i tilbageblik.

Lad os tage et andet eksempel på at vi skal interessere os for hvordan ordene *virker*, ikke bare hvad de betyder. Her er et lille digt af Ivan Malinovski, det kan have en vis aktualitet her op til jul:

Se valnøddens lille hjerne
Og skån i det mindste den.

Her er noget der er typisk for mange gode digte: Betydningen er uklar, og uklarheden kan ikke fortolkes væk. Ordene ”i det mindste” betyder via underforståelse at der er noget andet som vi *ikke* har skånet. Men vi får ikke at vide hvad det er. Hvem digtet er henvendt til – dem som skal skåne den lille hjerne – får vi heller ikke at vide. Valnødden er nok også symbolsk, men vi kan ikke få at vide hvad den er symbolsk for. Og digtet er godt blandt andet *fordi* vi ikke får disse ting at vide. Det sætter derimod noget i gang oppe i vores egen indre valnød.

Det her handler kort sagt om at når vi har forstået al den betydning vi kan, så skal vi et niveau op og tale om virkning. Noget i den retning har jeg ment lige siden jeg læste litteraturvidenskab, men vi fik ikke noget at vide om den slags. Man kan også sige at vi skal fra betydningsniveauet op på et *retorisk* niveau. Sådan vidste jeg bare ikke at det hed, dengang.

Mange af de etablerede paradigmer i humaniora rammer efter min mening skævt, ikke mindst når det gælder æstetiske tekster og genstande – litteratur, musik, billedkunst, osv. Her bliver det åbenlyst forkert at gå ud fra at folk uden for universitetet omgås disse ting ved at de fortolker betydninger ud af dem, ligesom akademikere typisk gør. Folk morer sig over dem, de oplever spænding ved dem, de griber af dem, de føler tragisk lyst og katharsis og får en klump i halsen af dem. De bruger dem, med den store retoriske tænker Kenneth Burkes ord, som ”equipment for living” (1941). Burke (1958) har også sagt at mennesker føler en ”intrinsic satisfaction in the use of symbols simply for the sake of symbol-using”. Der kommer det med det legende og lystfyldte *Sprach-spiel* frem. Deri ligger at en afgørende del af visse symbolske genstandes værdi ligger i selve vores møde med dem – *mens* dette møde står på. Det er derfor den slags værdi kan kaldes *æstetisk* værdi. Det drejer sig om værdien af *selve* sanseoplevelsen af en genstand – afledt af ordet *aisthesis*, der betyder sansning. Burke (1931) sammenligner værdien af poesi med den funktion som et ritual har for religiøse mennesker. Poesi er *ritual*, ikke *revelation*. De der gennemgår et ritual for 117. gang, lærer intet nyt, men alligevel gør det noget for dem. Vi humanister skal ikke mindst forstå dén værdi som æstetiske oplevelser har, vi skal analysere den og varetage den og medvirke til at udbrede den. Den værdi er et bidrag til livskvalitet, og så giver den mindre CO₂-udledning end de fleste andre gøremål, faktisk kun den CO₂ vi selv udånder.

Jeg har i alt det her argumenteret for en *funktionstænkning* – sproget gør ting. Og for en *mangfoldighedstænkning* – sproget gør mange *forskellige* ting. Hvis vi ydermere kombinerer funktionstænkning og mangfoldighedstænkning med *værdi*-tænkning, kommer vi frem til at nogle af de forskellige ting som sproget kan gøre, er værdifulde, og nogle af dem er mindre værdifulde eller ligefrem dårlige, dvs. skadelige. Det er det man kan kalde en *normativt* standpunkt.

Nu sætter vi vidvinkelobjektivet på. Er man humanistisk akademiker, er man også samfundsborger. Selve det at man vil forstå hvad der er det gode ved f.eks. litteratur, så at man kan varetage det og udbrede det, er jo en del af at man ser sig

som samfundsborger. Men så kan man heller ikke negligere alt det andet som sproget *også* bliver brugt til her i samfundet. Det hele er jo ikke poesi og musik og den slags. Alle de andre sprogspil, og de måder de spilles på, hvad gør de for os? Leverer de så også noget af værdi? Hvilke har en positiv værdi, hvilke har en mere negativ?

Her kommer et citat om os mennesker som mange af jer nok genkender: ”i og med at vi har evnen i os til at overtale hinanden og muligheden for at gøre os selv klart, hvad vi måtte ønske, er vi ikke alene befriet fra at leve på dyrenes vis, men vi har også kunnet slutte os sammen og grundlægge byer, og vi har fastsat love og opfundet håndværk og kunster”. Citatet fortsætter: ”Det er med talens hjælp at vi dyster med hinanden om det, som er underkastet tvivl, og med dens hjælp anstiller vi undersøgelser om det, vi ikke ved. De samme argumenter, hvormed vi i talen overbeviser andre, bruger vi nemlig i vore overvejelser”.

Det var jo en hel del nyttige funktioner som brugen af ord kan tjene til. Forfatteren til dette var Isokrates. Han har stået i skygge af Sokrates (uden I), og af Platon og Aristoteles, som han var samtidig med. Men i det mest autoritative værk der er skrevet om oldtidens uddannelse (Marrou 1948), står der noget, som retorikere af gode grunde har hæftet sig ved: Der står: ”fra og med Isokrates’ tid er retorikken hele tiden blevet praktiseret som den normale form for videregående uddannelse. ... I oldtidens øjne havde veltalenheden en sand menneskelig værdi der oversteg alle de praktiske anvendelser som den kunne have i kraft af historiske omstændigheder: Den var det eneste redskab til at videregive alt det der gjorde mennesker til mennesker, hele den kulturelle arv der adskilte civiliserede mennesker fra barbarer.”

Nu er det vist ved at være klart hvor den her historie bærer hen. Hvis man er med på at sproget har *funktioner*, ikke bare betydninger – og på at der er mange *forskellige* funktioner – og på at vi skal kende dem og udforske dem og arbejde på at fremme og varetage dem der har positiv *værdi* i samfundet og kritisere og modarbejde dem der har negativ værdi – hvis man har bevæget sig ad den rute, så vil et næste naturligt skridt være at gå til retorikken.

For mig selv var det sådan at jeg søgte efter noget og slingrede fra det ene fag, litteraturvidenskab, via nordisk og tysk litteratur, til et andet fag, engelsk sprog og litteratur, og så til sidst til et tredje: retorikfaget. En første opgave her var at finde ud af hvordan man kan lave undervisning ikke blot i at tale, men i at skrive. Dét er udfordring at undervise i på et akademisk studium. Men her kan bruge funktions-tænkningen. Tænk på at når man skriver, drejer det sig jo netop om at finde ud af hvordan man *gør* noget med sproget. Man kan jo gøre mange ting. Man kommer dermed også uundgåeligt til at forholde sig til hvad der er godt og mindre godt, dvs. man bliver normativ. Man kan jo ikke undervise i at gøre et eller andet uden at have en forestilling om hvad det er at gøre det godt.

Og her er en af de ting der adskiller retorikfaget fra en del andre fag som den ellers ligner. Retorikken som fag må åbent erklære at det ofte anlægger en normativ synsvinkel. Det beskriver, og det teoretiserer, men det vurderer også. Heri ligner retorikken for resten en række af de mest estimerede fag. Tænk på lægevidenskab, ingeniørvidevidenskab, klimaforskning, økonomi for den sags skyld – og mange flere.

Man forsker i hvad der er godt, og hvordan man gør det godt. Det indebærer igen at man kan forske i hvordan man *underviser* i at gøre det godt. F.eks. det at tale og skrive.

Sådan noget undervisning havde man ikke bare i den athenske bystat med Isokrates som pioner, men også i den nyere tids første demokrati, Amerikas Forenede Stater. Det syntes jeg derfor var værd at studere. Takket være nationens fædre blev undervisning i at tale og skrive en fast del af unge menneskers uddannelse. Thomas Jefferson, der skrev Uafhængighedserklæringen, sørgede for at på det universitet han var med til at stifte, skulle "the reasoning faculty of our youth" trænes af hensyn til samfundet og de institutioner der skal "bear their proper share in the councils of our national government".

Ja, det var dengang. Men den tankegang kom til at præge nationens videregående uddannelsessystem. Og ja, det er sandt at Jefferson var slaveejer, og det var de gamle grækere på Isokrates' og Platons tid forresten også. Men bemærk, slaveriet er i vid udstrækning blevet afskaffet – ikke mindst takket være retorikken i samfundet.

Retorik, som betyder den offentlige brug af sproget, kan altså gøre en forskel. Retorik, ikke mindst når den indeholder argumentation, kan flytte noget. Og dét, konstaterede jeg, indgik i retorikfaget. At argumentation kan flytte noget, blev også tydeligt og empirisk påvist på retorikfaget i undersøgelsen af TV-debatterne "Bytinget". Et af de lidet påagtede resultater af den var at ca. tre kvarters debat og argumentation for og imod – også kaldet deliberativ samtale – kunne få ca. 10% af en repræsentativt publikum til at skifte side om en sag, selv i kontroversielle sager som abort. Dette sker især hvis man som debattør roligt, konkret, engageret og vedholdende præsenterer folk for relevante, konkrete argumenter som de måske ikke har tænkt på før – foruden at yderligere ca. 10%, der ikke på forhånd havde haft en mening, tager stilling (Jørgensen, Kock og Rørbech 1994; 1998).

Den undersøgelse prægede hvordan argumentation sidenhen er blevet teoretiseret og undervist på retorikfaget. Nogle af de kerneindsigter som voksede ud af den, var at ordentlig argumentation nytter noget; at der typisk er ordentlige argumenter på begge sider i en sag; og at der i politiske og etiske spørgsmål ikke findes én platonisk sandhed som alle i princippet vil nå til konsensus om; men at alle samfundsborgere og debattører har akut brug for at høre argumentation, og at alle kan blive klogere.

På disse punkter står den retoriske tilgang som et tredje standpunkt i forhold til to dominerende tankegange. Den ene præger den offentlige sfære. I politik og journalistik synes det at være en meget udbredt antagelse at folk bare har de meninger de har, og de kan ikke ændres, for de udspringer af den demografiske identitet enhver har i samfundet. Derfor kan politikere ikke gøre andet end at følge det som de anser for at være de rådende folkestemninger – altså i de bestemte demografiske segmenter som de gerne vil indynde sig hos. Som Lars von Trier sagde i et interview forleden dag, i forbindelse med emnet filmstøtte: "Det hele bliver til noget med: 'Hvad er din målgruppe?'" (Jensen 2018).

Den yderste konsekvens af den tankegang er et samfund hvor argumentation anses for nytteløs, og hvor begrebet "det fælles bedste" er forsvundet, og hvor poli-

tikere ikke mener de er i stand til at lede nogen ting, men bare skal følge – til trods for at det formentlig i høj grad er dem selv der skaber de såkaldte folkelige stemninger som de påstår at de bare afspejler. Omkring valget i USA i sidste måned hørte vi mange analyser om som bl.a. gik på at forstadskvinder med collegeuddannelse er begyndt at svigte Trumps republikanere, mens hvide mænd over 40 uden collegeuddannelse bakker dem op – og så videre. Som om alles menneskers meninger om de rigtige ledere og den rigtige politik alene er bestemt af de pågældende menneskers demografiske identitet. Som om det er determineret hvad hver enkelt målgruppe vil have, ligesom det er determineret hvad der får Pavlovs hunde til at savle. Hvis det er tilfældet, må egentlig samtale mellem uenige parter anses for umulig, men den er sådan set også overflødig.

Det er en nedslående synsmåde. Den er også forkert. Det er simpelthen ikke så enkelt. Nogle mennesker kan, som vi så, godt skifte mening hvis de hører gode argumenter for det. Og hvis man i medierne kunne sørge for at politik blev dækket med vægt på argumenter, modargumenter og svar på modargumenter. Men politisk analyse i medierne er mere præget af strategisnak og motivspekulation. Hvor smart synes man det er at den-og-den foreslår eller siger det-og-det? Hvilken strategisk hensigt kan de mon have haft? Får de nu dækket flanken til dét og dét demografiske segment? Denne journalistiske modus passer som fod i hose med en politikopfattelse hvor politik er ren kamp mellem interesser og/eller ren kamp om at være i regering. Og hvor alle vælgerne mener bare det de nu mener – de har jo de og de interesser, determineret af hvilket segment de tilhører.

Den anden tankegang som retorik adskiller sig fra, findes i en del akademiske cirkler. Det gør den første også, men det er adskilte cirkler. Hvor den første er kynisk, er den anden idealistisk, inspireret af visse filosoffer som bl.a. Habermas og længst bagude Platon. Den går på at der til et givet politisk eller etisk spørgsmål i princippet findes ét sandt svar som man kan vil blive enige om hvis man har en tilstrækkelig rationel diskussion.

Den klassiske retoriske holdning, som retorikken dog deler med visse andre filosoffer, er derimod på den ene side at der ikke findes ét sandt svar på de afgørende stridsspørgsmål i et samfund; det er legitimt at man kan være uenige om hvad man vil – og argumentere for at få andre med på at ville det samme. På den anden side har et samfund brug for en produktiv samtale om uenigheder med hovedvægt på argumenter, og argumenter og retorik kan – som sagt – gøre en forskel.

Men vi kan konstatere at meget af kommunikationen i samfundet om uenigheder er uproduktiv, den undergraver samtale og gør mere skade end gavn på den såkaldte sammenhængskraft. Der er altså brug for mere af visse slags diskurs i samfundet og brug for mindre af visse andre slags. Vi er medborgere ikke blot i kraft af vi har et rødbedefarvet pas, men også i kraft af at vi har en samtale kørende som vi alle skal kunne deltage i, og blive hørt, og hvor alle skal være parat til kritisk at høre og overveje hvad der bliver sagt.

Ud fra de grundopfattelser har retorikfaget i dag en kerne i form af begrebet retorisk medborgerskab. Retorik har jo fra starten, også før Isokrates og Aristoteles, handlet om at være *med* i et politiske liv. Retorik er derfor (af mig selv, faktisk –

Kock 2015) blevet kaldt det oprindelige samfundsfag. Det har fra starten handlet om hvordan man ”gør” det at være medborger.

Også her har retorikfaget en særlig vinkel i forhold til visse andre fag der også handler om samfundet. Retorik leverer ikke bare en beskrivelse af hvad der foregår – det gør mange andre fag jo også, måske endda i højere grad. Men de beskrivelser kan let sætte den enkelte medborger i en tilskuerrolle. ”Sådan her kører systemerne,” får vi at vide, ”sådan her kører institutionerne og logikkerne og aktørerne og diskurserne – sådan er det bare. Er det ikke interessant?” Jo tak, men en typisk retorisk vinkel er at bedømme om det kører godt eller mindre godt. Og at anvise det enkelte individ plads som et menneske der er med. At være med bruger man især sproget til. Her kommer igen den synsmåde ind at sproget ikke bare er til at beskrive ting med, det er også til at gøre ting med. Man kan også sige: Sproget har vi til at være *med* med. Det minder om det de siger i Silvan: Vi gør det *selv* selv.

Titlen på denne forelæsning var ”En uforudset hjemkomst”. En hjemkomst med en slingrende rejserute der tog nogen tid. Sådan en struktur kan der komme en god historie ud af.

Denne her historie om at finde hjem har ikke én, men mange vigtige medvirkende. De har drevet handlingen frem og udstukket ruten. Ved at møde dem og gøre noget sammen med dem har en herværende skabsretoriker gradvis fundet ud af hvad det spændende var, og hvor det pegede hen – for til sidst at finde en faglig identitet og springe ud som retoriker. Her kommer navnene på nogle af dem uden hvem det hele ikke var blevet så snørklet, for det var slet ikke blevet til noget.

Alt det om forudsætninger og underforståelser havde jeg det held at være sammen med Peter Harder om – samt om meget andet sidenhen (Harder og Kock 1976; 2017). Carsten Elbro var klar og spids i et samarbejde om oplevelsesorienteret litteraturpædagogik (1984) Frans Gregersen var med inde over skrivepædagogik (1993), og det var Lotte Rienecker også på en anden led (1995). Charlotte Jørgensen og Lone Rørbech drog det store læs i projektet om Bytinget (1994, 1998), og Charlotte Jørgensen var medproducent af meget mere om argumentation (1995, 1999), og om sprog, stil og sprog handlinger (i Jørgensen og Villadsen 2009). Signe Hegelund vidste noget om undervisning i argumentation (2003). Merete Onsberg bidrog med viden om mundtlighedsdidaktik (i Jørgensen og Villadsen 2009). Birthe Tandrup skrev det halve af to udbredte undervisningsbøger om at skrive og var med i det hele (1989, 2006). Uden Eva Heltberg havde der ikke været nogen *Skrivehåndbog* (1998) eller vedvarende inspiration til arbejdet med litteraturpædagogik. Flemming Hansen satte gang i noget empiri om troværdighed, som Gallup og Berlingske tog til sig (2003). Lars Pynt Andersen og Pernille Steensbech var hovedkræfter i et projekt om politisk journalistik for fremtiden (2002). Mie Femø Nielsen var med til at definere spin og sætte forståelsen af politisk kommunikation i system (2007a-c). Magnus Boding Hansen var med til at hænge politikere ud når de hverken lytter eller svarer (2015). Lisa Villadsen og Charlotte fik organiseret en uundværlig bog om retorikkens dele (2009), og takket være Lisa blev ideen om retorisk medborgerskab til et begreb der bliver taget op flere og flere steder rundt omkring og indgår i fagets identitet (2008, 2012, 2014, 2017). På tegnebrættet ligger et pro-

jekt om musikoplevelse med tilhørende musik, hvori Julie Tandrup Kock er uundværlig.

Det er en rar logbog at se tilbage på – samarbejder med 16 forskellige medforfattere, deraf seks mænd og ti kvinder. Flere navne og titler kunne tilføjes. Jeg synes det er en passende balance og en rimeligt okay statistik. Derudover et vedvarende privilegium i form af hyppig og yppig, gensidig idéudveksling med en god håndfuld fantastiske ph.d.'er og med et hold stærkt inspirerende kolleger. Sidst, men ikke mindst, stadig nye hold af studerende hvis øjne lyser af intensitet og intelligens. Men alt i alt er det klart at det vigtigste notat i logbogen handler om hjemkomst.

Odysseen er som sagt den mest kendte hjemkomsthistorie. Den rejse ad snørklede ruter og med uforudset hjemvenden som jeg nu har fortalt om, er godt nok lidt mere beskeden end *Odysseen*. Men på en bagvendt måde minder den til gengæld om slutscenen i filmen *Abernes planet*. Handlingen i den er at nogle astronauter styrter ned på en planet de ikke kender. Den viser sig at være styret af aber, og mennesker er slaver. En af astronauterne undslipper aberne, og i sidste scene er han flygtet hen til et øde, afskrækkende, forbudt sted. Der ser han noget stort der stikker op af sandet. Det viser sig at være ruinerne af statuen af Frihedsgudinden. Han er altså faktisk kommet hjem, for planeten som han og hans folk faldt ned på, er Jorden – den jord som hans artsfæller engang i fortiden fik ødelagt. Dét er også en uforudset hjemkomst. Bare med et helt modsat, gyseligt fortegn.

Det er god historie. Den giver det som Aristoteles kalder den særlige tragiske lyst. At forske i hvad der er gode historier – historier og tekster som vi kan gribes af, og som vi måske, med Burkes ord, kan bruge som ”equipment for living” – dét synes jeg er en vigtig humanistisk opgave, nærmere betegnet en retorisk opgave – én ud af flere, for det her handler jo om hvad der gør tekster og film og andre artefakter til stærke oplevelser som man kan gennemleve igen og igen. Gode historier – som tekster, som film, som operaer, som tegneserier – er formentlig afgørende for menneskers trivsel og sammenhold i et samfund, de gør noget ved os og *for* os, i og med at de bereder lyst. Så vi retorikere bør blandt andet interessere os for de gode æstetiske oplevelser, derunder den gode historie. Den er der brug for i det gode samfund, foruden mange andre ting vi også kan gøre med sproget.

Nu den dér struktur, som i *Abernes Planet*, hvor det i tilbageblik viser sig at det sidste, fremmedartede og lidet kendte sted man er nået til, dér kan man standse op, knibe sig selv i armen og sige, ”Hovsa, nu er jeg da vist kommet hjem!” – dét er da en god historie.

Historien om den fremmede planet som i virkeligheden er vort hjem, er selvfølgelig også tankevækkende på en anden måde. Bag om spændingen og bag om den chokerende slutning handler den jo om at vi har en ”civilisation med byer og love og håndværk og kunster”, som Isokrates sagde, og vi har en jord hvor både mennesker og aber principielt kunne leve ret godt et pænt stykke frem i tiden. Den civilisation og jord har vi på den ene side en mulighed for at videreføre, og på den anden side har vi en mulighed for at nedbryde den. Til begge de formål vil vor brug af tale og andre symboler, med andre ord retorik, kunne spille en væsentlig rolle. Hvordan kan retorik medvirke til det ene, hvordan til det andet? Hvordan kan

sådan nogle som os varetage og fremme det ene og kritisere og modarbejde det andet? Det er ikke bare retoriske spørgsmål.

Litteratur (som der henvises til – direkte eller indirekte)

- Aristoteles. 1984. *The Complete works of Aristotle, the revised Oxford translation*, I-II. Jonathan Barnes (ed.). Princeton: Princeton University Press.
- Austin, J.L. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press
- Ayer, A. J., 1936, *Language, Truth, and Logic*, London: Victor Gollancz Ltd.
- Burke, K. 1931. *Counter-Statement*. Berkeley and Los Angeles. University of California Press.
- Burke, K. 1941. "Literature as Equipment for Living". I *The Philosophy of Literary Form*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 253-262.
- Burke, K. 1958. "The Poetic Motive". *The Hudson Review* 11(1), 54-63.
- Desiderius Erasmus. 1985 (1534). *Collected Works of Erasmus. Literary and Educational Writings*. Volume 3: *De conscribendis epistolis / Formula / De civilitate*. J.K. Sowards (ed.). Toronto: University of Toronto Press.
- Elbro, C., og C. Kock. 1984. *Litteraturlæsning: Veje til oplevelse og forståelse af litteratur*. København: Munksgaard.
- Fish, Stanley E. 1980. *Is There a Text in This Class?* Cambridge: Harvard University Press.
- Freud, S. 1905. *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten*. Leipzig u. Wien: F. Deuticke.
- Harder, P. og C. Kock. 1976. *The Theory of Presupposition Failure*. (Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, XVII.) København: Akademisk forlag.
- Gregersen, F., og C. Kock. 1993. "Skriften – et tænkeredskab". *Gymnasiet 2001*. Herning: Systeme, 69-82.
- Hansen, F., og C. Kock. 2003. "Evaluation of Public Spokespersons". *Nordicom Review* 24, 27-31.
- Harder, P. og C. Kock. 2017. "Retorik og funktionel sprogbetragtning: Normativitet og struktur i argumentation og æstetik". *Rhetorica Scandinavica* 74, 30-54.
- Hegelund, S., og C. Kock. 2003. "A Good Paper Makes a Case: Teaching Academic Writing the Macro-Toulmin Way". I *Teaching Academic Writing in European Higher Education*. L. Björk, G. Bräuer, L. Rienecker og P.S. Jørgensen (eds.). Dordrecht: Springer, 75-85.
- Heltberg, E., og C. Kock. 1998. (eds.) *Skrivehåndbogen*. København: Gyldendal.
- Isokrates. 1984. *Fire taler*. T. Hastrup (udg., overs.). København: Museum Tusculanum.
- Jefferson, T. 1977. "Report of the Commissioners for the University of Virginia, Aug. 4, 1818", i *The Portable Thomas Jefferson*. M. D. Peterson (ed.), NY: Penguin Books.
- Jensen, B.G. 2018. "En kaffetår i krematoriet". *Weekendavisen* 30. november 2018 Sektion 2 (Kultur) Side 10.
- Jørgensen, C., og C. Kock. 1999. "The Rhetorical Audience in Public Debate and the Strategies of Vote-Gathering and Vote-Shifting". *Proceedings of the Fourth International Conference of the International Society for the Study of Argumentation*, 420-423.
- Jørgensen, C., & Kock, C. E. J. 1995. "Debattørens forråds-kammer: Elementer i politisk tema-argumentation". *Retorik Studier*, (10), 44-76.
- Jørgensen, C., C. Kock og L. Rørbech. 1994. *Retorik der flytter stemmer: hvordan man overbeviser i offentlig debat*. København: Gyldendal.
- Jørgensen, C., C. Kock og L. Rørbech. 1998. "Rhetoric that Shifts Votes: An Exploratory Study of Persuasion in Issue-oriented Public Debates". *Political Communication*, 15(3), 283-299.
- Jørgensen, C., og L.S. Villadsen (udg.). 2009. *Retorik: teori og praksis*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Kock, C. (ed.) 2002. *Forstå verden: politisk journalistik for fremtiden*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

- Kock, C. 2015. "Retorik – det oprindelige samfundsfag". I *Femte Nordiska Konferensen för Retorikforskning*. Lunds Universitet, 19-38.
- Kock, C., og M.B. Hansen. 2015. *De lytter ikke: Politikeres udenomssnak-spot den, stop den*. København: Hans Reitzel.
- Kock, C., og B. Tandrup. 1989. *Skriv kreativt: skriftlig fremstilling: sagprosa/fiktion*. København: Gyldendal.
- Kock, C., og B. Tandrup. 2006. *Skriv i alle genrer*. København: Gyldendal.
- Kock, C., og L.S. Villadsen. 2012 (eds.). *Rhetorical Citizenship and Public Deliberation*. University Park: Penn State University Press.
- Kock, C., og L.S. Villadsen. 2014 (eds.). *Contemporary Rhetorical Citizenship*. Leiden: Leiden University Press.
- Kock, C., og L.S. Villadsen. 2017. "Rhetorical Citizenship: Studying the Discursive Crafting and Enactment of Citizenship". *Citizenship Studies* 21, 570-586.
- Malinowski, Ivan. 1965. *Poetomatic*. København: Borgen.
- Marrou, H.-I. 1948. *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*. Paris: Le Seuil.
- Nielsen, M.F., og C. Kock. 2007a. Nielsen, M. F., & Kock, C. (2007). "Hvad er spin?" I *Politisk Spin*. B. Buchhave, A. Høybye, M. Lund, og S. Wagner (red.) København: Akademisk Forlag, 19-35.
- Nielsen, M.F., og C. Kock. 2007b. "Fire grundlæggende funktionstyper af spin". I *Politisk Spin*, 36-62.
- Nielsen, M.F., og C. Kock. 2007c. "Sproglige spinteknikker". I *Politisk Spin*, 63-74.
- Rienecker, L. og C. Kock. 1995. "Lær de studerende at skrive". *Uddannelse* 28, 19-22.
- Searle, J.R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stevenson, Charles. 1963. "The Emotive Meaning of Ethical Terms," i *Facts and Values: Studies in Ethical Analysis*, New Haven: Yale University Press, 10-31.
- Villadsen, L. S., og C. Kock. 2008. "Retorik: mediet for medborgerskab". I *Ideer vi lever på* (red. F. Collin og J. Faye). København: Akademisk Forlag, 132-152.
- Wittgenstein, Ludwig. 1922. *Tractatus Logico-Philosophicus*. C. K. Ogden (overs.). London: Routledge & Kegan Paul. Orig. udgave "Logisch-Philosophische Abhandlung", *Annalen der Naturphilosophische*, XIV (3/4), 1921.
- Wittgenstein, Ludwig. 1953. *Philosophical Investigations*. G.E.M. Anscombe and R. Rhees (udg.), G.E.M. Anscombe (overs.). Oxford: Blackwell.

Teksten er let revideret og forøget i forhold til forelæsningsen på Københavns Universitet i november 2018, og der er indsat litteraturhenvisninger.